

Zofia Kurnatowska

Kierunki badań nad Ostrowem Lednickim i jego regionem osadniczym

Studia Lednickie 1, 7-16

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I. ARTYKUŁY I MATERIAŁY

DZIAŁ A

ZOFIA KURNATOWSKA

Zakład Archeologii Wielkopolski

Instytutu Historii Kultury Materialnej

PAN w Poznaniu

KIERUNKI BADAŃ NAD OSTROWEM LEDNICKIM I JEGO REGIONEM OSADNICZYM

Zainteresowania naukowe Ostrowem Lednickim, a zwłaszcza archaicznymi ruinami i pozostałościami grodu obronnego, mają długą tradycję, liczącą ponad 140 lat. Ostrowem Lednickim zajmowało się wielu znanych badaczy z różnych dziedzin nauki (szczegółowy przegląd tych badań daje K. Łopacka-Szymańska 1984). Podana w 1843 r. przez Edwarda Raczyńskiego wiadomość o tajemniczych ruinach na wyspie Jeziora Lednickiego nieopodal Gniezna spotkała się z żywym odbiorem ówczesnych badaczy, śledzących początki państwa i narodu polskiego, z którymi to czasami od razu powiązano starożytności lednickie. W pierwszym okresie zainteresowania skupiały się na pozostałościach architektury kamiennej i celem rozmaitych zabiegów badawczych, m. in. odkopywania ruin, pomiarów i planów było zrekonstruowanie pierwotnego wyglądu budynków oraz odgadnięcie ich przeznaczenia. Warto zwrócić uwagę na fakt, że już w tym pierwszym okresie badań sformułowano zasadnicze hipotezy na temat przeznaczenia budowli lednickich. Według jednych badaczy (np. Joachima Lelewela) był to, zgodnie z sugestią odkrywcy, Edwarda Raczyńskiego, który powołał się na tradycję ludową, zamek Bolesława Chrobrego. Inni (przede wszystkim M. Sokołowski 1876) w nawiązaniu do tradycji zapisanej u Długosza, jakoby na Lednicy znajdowała się pierwotna katedra gnieźnieńska, opowiedzieli się za sakralnym charakterem części bądź całości budowli. Odosobniona stała się hipoteza K. Szulca, który widział w ruinach lednickich szczątki świątyni pogańskiej, choć i on uznawał wersję o późniejszej przebudowie na świątynię chrześcijańską. Warto także podkreślić, że jedynie pierwszy okres badań nad Ostrowem Lednickim został zamknięty monografią odpowiadającą wszelkim ówczesnym wymogom naukowym (M. Sokołowski 1876).

Drugi okres badań nad Ostrowem Lednickim przypada na lata międzywojenne (por. K. Łopacka-Szymańska 1984, *passim*). Badania te nie dorównują jednak rangą tym z poprzedniego okresu. Pojawia się jednakże bardziej szczegółowa hipoteza na temat przeznaczenia budowli kamiennej, a wykopaliska koncentrują się na rozległym cmentarzysku szkieletowym, otaczającym resztki budowli. Wspomniana hipoteza dotycząca sakralno-świeckiego przeznaczenia budowli lednickiej, sformułowana przez Z. Zakrzewskiego (1933), została później najpowszechniej przyjęta w literaturze. Badania cmentarza nie zostały niestety zakończone szczegółową publikacją, aczkolwiek opracowano szereg zagadnień antropologicznych (por. np. M. Ćwirko-Godycki, I. Swedberg 1977; E. Howorka 1935, 1936; J. Nikolski 1935; F. Wokroj 1951, 1953; M. Woszczyk 1966; A. Wrzosek 1931 - 1932; 1933, 1934, 1935 i wielu innych) oraz opublikowano znaleziska archeologiczne z cmentarza (A. Wrzosek 1961).

Nowy, trzeci już okres badań nad Ostrowem Lednickim, rozpoczął się po II wojnie światowej i trwał z przerwami do końca lat siedemdziesiątych. Badania lednickie zostały początkowo włączone do ogólnego programu badawczego, związanego z przygotowaniem naukowymi do uczczenia tysiąclecia państwa polskiego w ramach powołanego specjalnie Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego, a następnie były kontynuowane z ramienia konserwatora zabytków na woj. poznańskie oraz przez powstałe w 1969 r. Muzeum Początków Państwa Polskiego na Lednicy (obecnie Muzeum Pierwszych Piastów). Program badawczy tego okresu był szeroki. Pracami wykopaliskowymi objęto obok pozostałości architektury, także najbliższy kontekst osadniczy – gród, podgrodzie, przeprawy przez jezioro, osadnictwo u wylotu przepraw. Zarówno zmieniające się ekipy badawcze, jak i ogólne kierownictwo naukowe tych prac, podobnie jak i zmiany zaszerzowania instytucjonalnego sprawiły, iż utrwalonym w druku wynikiem owych rozmaitych, ponad dwudziestoletnich, poczynań wykopaliskowych, które przyniosły m. in. odkrycie nowej budowli sakralnej w obrębie grodu, 2 cmentarzysk na brzegu jeziora oraz stwierdzenie 2 mostów łączących wyspę z lądem, stały się jedynie sprawozdania i krótkie publikacje o charakterze syntetyzującym, głównie mniej lub bardziej popularnym (np. J. Łomnicki 1968, 1977; G. Mikołajczyk 1964), bądź równie krótkie ujęcia encyklopedyczne i katalogowe (por. np. Z. Świechowski 1963; J. Łomnicki 1967; W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1972). Można zanotować z tego okresu obszernie opracowanie architektoniczne W. Dalbora (1959), który wykorzystał jedynie wstępne informacje pochodzące z badań wykopaliskowych oraz nieco szersze omówienia problematyki architektury Ostrowa Lednickiego w dziełach poświęconych sztuce romańskiej, czy dziejom Wielkopolski (por. np. Z. Świechowski 1962; K. Józefowiczówna 1969; J. Zachwatowicz 1971).

W omawianym okresie badań pogłębiły się jeszcze kontrowersje dotyczące interpretacji rozmaitych elementów zespołu lednickiego. Różnice zdań dotyczyły zarówno spraw podstawowych, jak charakter i dokładniejsza chronologia pozostałości architektonicznych zarówno pierwszej, jak i drugiej nowo odkrytej budowli, jak i rozmaitych spraw dotyczących ich najbliższego kontekstu osadniczego (zestawienie

rozbieżnych opinii na różne tematy związane z Ostrowem Lednickim u. K. Łopackiej-Szymańskiej 1984). Jednocześnie w pracach poświęconych omówieniu procesu tworzenia się państwa polskiego Ostrów Lednicki zajmował też sporo miejsca i ocena jego roli i znaczenia również zależała od przyjęcia jednej z funkcjonujących w literaturze hipotez. Brak opracowanych gruntownie i opublikowanych wyników badań wykopaliskowych uniemożliwia kontrolę podstaw proponowanych w literaturze rozwiązań. Na marginesie można tu dodać, że sytuacja w zakresie udostępnienia materiałów wykopaliskowych z Ostrowa Lednickiego nie odbiegała od sytuacji wielu innych ośrodków piastowskich badanych w ramach prac nad początkami państwa polskiego. Z perspektywy lat można stwierdzić, że niezwykle silny rezonans społeczny tych badań i towarzyszące im ogromne zainteresowanie nie tylko ze strony przedstawicieli rozmaitych nauk społecznych, dla których wyniki wykopalisk „milenialnych” ukazały nieznane dotąd możliwości kryjące się w źródłach materialnych, lecz również szerszych kręgów społecznych, przyczynił się do powstawania pośpiesznych opracowań syntetycznych, często o charakterze popularno-naukowym, które z reguły wyprzedzały, a niestety niekiedy zastępowały na długie lata gruntowne opracowania wydobytych materiałów.

W omawianym okresie badania nie wyszły jeszcze poza najbliższe obrzeża Jeziora Lednickiego, aczkolwiek na określenie dość dowolnie zakreślonego obszaru ze znajdującym się w centrum Jeziorem Lednickim sformułowano termin „kraj Połan”, którego symbolem stał się znaleziony na wyspie mały orzełek piastowski, pochodzący najwcześniej ze schyłku wczesnego średniowiecza. Opracowanie kasztelanii, której centrum stanowił gród lednicki, zostało oparte prawie w całości na źródłach pisanych (J. Leśny 1976).

Czwarty okres w dziejach badań nad Ostrowem Lednickim rozpoczął się w 1981r. Już jednak przed tą datą można odnotować związane z Ostrowem Lednickim pewne fakty, które umożliwiły nakreślenie wówczas perspektywicznego planu, mającego na celu przede wszystkim uporanie się z dotychczasowymi słabościami badań lednickich. Przede wszystkim znaczna już stabilizacja instytucjonalna umożliwiła zorganizowanie w Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy kilkusobowego Działu Archeologicznego, który mógł przystąpić do różnokierunkowych działań badawczych i organizacyjnych. Istniały już także dość udane próby badań interdyscyplinarnych, w postaci wspólnych archeologiczno-antropologicznych badań wykopaliskowych na cmentarzach szkieletowych w obrębie grodu i na brzegu jeziora (por. opracowania J. Wrzesińskiego oraz M. Henneberga i A. E. Puch w tym tomie, s. 103 - 146, 147 - 161).

Analiza dotychczasowego stanu rozpoznania zespołu zabytkowego Ostrowa Lednickiego wykazała, że dalszy postęp badań zależeć będzie nie tyle od nowych prac wykopaliskowych, które by zapełniały magazyny muzealne nowymi materiałami, ile od podjęcia niełatwego zadania weryfikacji już istniejących poglądów za pomocą przede wszystkim analizy istniejących materiałów oraz tylko w koniecznych przypadkach — za pomocą badań weryfikacyjnych. Najpilniejszymi zadaniami,

które stanęły przed badaczami Ostrowa Lednickiego było z jednej strony dokonanie naukowego remanentu w formie zestawienia wszelkich hipotez istniejących w literaturze na temat poszczególnych elementów zespołu lednickiego, z drugiej – zgromadzenie w jednym miejscu i uporządkowanie zarówno wydobytych materiałów, jak i dokumentacji wykopów badawczych. Pierwsze zadanie wykonała K. Łopacka-Szymańska (1984), drugie jest jeszcze w trakcie realizacji, choć znaczna część pracy została już ukończona. Trzeba było zaczynać niekiedy od podstaw, od naniesienia na plan zbiorczy wszystkich dotychczasowych wykopów, co, jak się okazało, wymagało sporządzenia nowej jednolitej, w pełni ustabilizowanej siatki pomiarowej (por. artykuł J. Góreckiego i J. Wrzesińskiego w tym tomie, s. 71 - 76). M. Łastowiecki podjął równocześnie niezmiernie istotną próbę ustalenia zasadniczych relacji stratygraficznych w obrębie grodu i podgrodzia lednickiego opierając się na analizie kilku wybranych wykopów z wyraźniejszym układem stratygraficznym (por. artykuł M. Łastowieckiego umieszczony w niniejszym tomie, s. 17 - 70). Dzięki temu opracowaniu powstał schemat rozwoju osadnictwa na tym obiekcie, który może stanowić punkt odniesienia przy opracowywaniu zarówno starych, jak i nowo pozyskanych materiałów.

Z listy kontrowersyjnych rozwiązań różnych szczegółowych problemów zabytkowego zespołu lednickiego, wymagających kontrolnych prac wykopaliskowych, wybrano: 1) kwestię grodu poprzedzającego architekturę kamienną, jego dokładniejszy kształt i ramy chronologiczne; 2) kwestię drugiej budowli sakralnej w grodzie lednickim, jej charakter i dokładniejszą chronologię. W celu rozstrzygnięcia tych problemów założono nowe wykopy archeologiczne skupione w południowoschodniej partii stanowiska (w rejonie przypuszczalnego styku wału grodu starszego i młodszego) oraz w rejonie drugiej budowli sakralnej. Dla badań kontrolnych pozostałości architektury zapewniono sobie współpracę specjalistów – historyków sztuki, badaczy architektury wczesnoromańskiej. Po przedwczesnej śmierci dr Krystyny Józefowiczówny, zechciała podjąć współpracę doc. dr hab. Klementyna Żurowska wraz z zespołem, co zapewnia poczynaniom badawczym tego niezmiernie ważnego odcinka starożytności lednickich pełną fachowość. Prace badawcze w wymienionych rejonach grodu lednickiego prowadzone są już od paru sezonów i winny one przynieść w rezultacie ostateczne ustalenia wielu spornych kwestii. Jednocześnie dla uzyskania wstępnego rozeznania w rozmieszczeniu dalszych elementów zabudowy w obrębie grodu i podgrodzia przeprowadzono prospekcję powierzchniową za pomocą aparatu SIR, wyniki której sprawdzano w wybranych miejscach sondażami archeologicznymi.

Po wstępnych ustaleniach z lat 1959 - 1961 przystąpiono ponownie do systematycznych badań mostów łączących wyspę z lądem, a zarazem z systemem dróg na trasie Gniezno – Poznań. W latach 1982 - 1985 badaniami prowadzonymi przez Pracownię Archeologii Podwodnej Instytutu Archeologii i Etnografii UMK w Toruniu objęto most gnieźnieński, a w 1986 r. podjęto badania mostu poznańskiego.

Prace te przyniosły nie tylko wiele istotnych danych na temat konstrukcji mostów i kolejnych faz ich budowy i naprawy, ale dały zarazem dzięki pobranym próbom do analizy dendrochronologicznej możliwość precyzyjnego ustalenia ich ram chronologicznych, a także dostarczyły znacznej ilości cennych zabytków ruchomych (por. A. Kola, G. Wilke 1985 oraz ci sami w tym tomie, s. 77 - 97). Studia nad układem dróg łączących gród na wyspie z lądem uzupełniane są analizami zdjęć lotniczych.

Istotną jednak nowością, zapoczątkowaną w 1981 r. a sfinalizowaną ostatecznie w 1982 r. było przejście od dotychczasowych badań o dość zawężonym programie, ograniczającym się do wyspy i części obrzeża Jeziora Lednickiego (programie, który z trudem można by określić jako program badań mikroregionalnych), z pewnymi próbami działań interdyscyplinarnych (wspomniane wyżej wspólne prace archeologiczno-antropologiczne na cmentarzyskach szkieletowych), przy zaniedbaniu nawet skromnego wykorzystania ekspertyz innych dyscyplin, do szerokiego, perspektywicznego programu wielokierunkowych badań obejmujących mezoregion Lednicy. Zespół lednicki i otaczający go mezoregion okazał się niezmiernie korzystnym punktem wyjściowym dla takich badań. Stosunkowo niewielkie przekształcenia przez procesy urbanizacyjne i industrializację warunkowały pomyślne przeprowadzenie rozmaitych prac badawczych zarówno przedstawicieli dyscyplin przyrodniczych, jak i historycznych, które zmierzałyby do odtworzenia przemian środowiska przyrodniczego w powiązaniu z przemianami zasiedlenia i eksploatacji tego obszaru w pradziejach, w średniowieczu aż po czasy nowożytne.

Obszar objęty badaniami określiły ramowo granice hipotetycznie odtworzone kasztelanii ostrowskiej (por. J. Leśny 1976). Są to granice orientacyjne i poszczególni badacze modyfikują je stosownie do swych specyficznych potrzeb, dążąc do uzyskania podziałów wyznaczonych swoimi materiałami. Dla przeprowadzenia wspomnianych wielokierunkowych badań regionalnych utworzył się, dzięki zabiegom organizacyjnym przede wszystkim mgra E. Dzieciołowskiego, zespół badawczy, złożony z przedstawicieli rozmaitych dyscyplin, reprezentujących różne placówki i środowiska naukowe (por. E. Dzieciołowski, J. Górecki w niniejszym tomie, s. 185 - 199). Coroczne spotkania członków zespołu, na których prezentowane są aktualne osiągnięcia z zakresu poszczególnych współpracujących dyscyplin, umożliwiają zarazem koordynację prac, wymianę doświadczeń, stawianie sobie wzajemnie pytań, weryfikowanie rozmaitych ustaleń, co zdaniem uczestniczących w pracach zespołu specjalistów, stanowi istotne nieraz wzbogacenie zakresu obserwacji.

Można bez przesady stwierdzić, iż tak ustawiony program badań regionalnych stanowi najefektywniejszą w chwili obecnej formułę postępowania badawczego, przynoszącą najobfitsze korzyści wszystkim uczestnikom tych prac (por. S. Kurnatowski 1975). Ponadto badania tego typu w tak szerokim zakresie merytorycznym i chronologicznym są chyba realizowane po raz pierwszy w Polsce, mają zatem szansę stać się pewnym wzorcem.

Zadania archeologów, uczestniczących w pracach tego zespołu, są dwojakiego rodzaju. Z jednej strony kontynuują oni badania wykopaliskowe i prace gabinetowe dotyczące samego grodu na wyspie, a zwłaszcza przy współpracy uczestniczących w zespole historyków sztuki – pozostałości architektury. Z drugiej strony podjęto rozeznanie sieci zasiedlenia całego regionu w pradziejach i w średniowieczu. To drugie zadanie zbiegło się z prowadzonym już od szeregu lat Archeologicznym Zdjęciem Polski, mającym na celu możliwie pełną rejestrację ujawnionych na powierzchni ruchomych i nieruchomych pozostałości działalności ludzkiej na znormalizowanych kartach i mapach. Obecnie cały już obszar kasztelanii wraz z dużym marginesem został objęty badaniami AZP. Materiał poddano wstępnej klasyfikacji a obecnie trwają prace nad skartografowaniem śladów zasiedlenia w poszczególnych odcinkach pradziejów i średniowiecza. Uzyskane w ten sposób kartogramy zostaną następnie skonfrontowane z mapami różnych elementów środowiska, również w ujęciu historycznym. Pozwoli to w przyszłości podjąć szereg studiów na temat relacji zachodzących między zasiedleniem i sposobami eksploatacji w różnych okresach a przemianami środowiska naturalnego. Pomoże to niewątpliwie zrozumieć szereg rejestrowanych w badaniach zjawisk, będących wynikiem różnorodnych procesów przyrodniczych i antropogenicznych. Środowisko naturalne (zasięg lasów, dawna sieć wodna, warunki glebowe, szata roślinna) stanowić też będzie określone ramy dla analizy układów osadniczych zmierzającej do wykrycia dawnej struktury organizacyjnej w różnych okresach pradziejów, a zwłaszcza w okresie szczytowego rozwoju ośrodka na wyspie lednickiej – w początkach formowania się państwa piastowskiego. Trudno wątpić, że uzyskany tą drogą obraz przemian zasiedlenia na tle naturalnego środowiska, a także relacje regionu lednickiego do sąsiadujących z nim gnieźnieńskiego i poznańskiego, przyniosą nowe konkretne materiały do studiów nad formowaniem się załążka państwa Polan a następnie pierwszych Piastów i tym samym pozwolą ustosunkować się do rozmaitych sugestii wysuwanych w literaturze na temat np. zasięgu plemiennej ziemi polan, jej wewnętrznej struktury, hierarchii polańskich ośrodków grodowych itp. zagadnień. Ogromne możliwości kryją się też w analizie struktury zasiedlenia różnych okresów pradziejów, podobnie jak i w przesłedzeniu przemian sieci zasiedlenia pełnego średniowiecza.

Pierwsze konkretne rezultaty poczynań związanych ze scharakteryzowanym powyżej perspektywnym planem badań regionalnych przynosi prezentowany czytelnikom tom Studiów Lednickich. Zawiera on artykuły pozwalające zorientować się w założeniach badawczych głównych współdziałających dyscyplin oraz przedstawiające pierwsze efekty badań (por. artykuły W. Stankowskiego, s. 225 - 231; K. Tobolskiego, s. 201 - 218; J. Skoczylasa, s. 209 - 224 oraz S. Drzymały i A. Mocka, s. 233 - 238). Uzasadniona jest zatem nadzieja, że rozpoczęte na obecnym etapie badania nad Ostrowem Lednickim i jego regionem będą bez przeszkód kontynuowane i ostatecznym ich wyrazem staną się obszerne publikacje zarówno materiałowe, jak i monograficzne z różnych dziedzin.

LITERATURA

- Ćwirko-Godycki M., Swedberg I. 1977, *Ludność pochowana na cmentarzysku Ostrowa Lednickiego pod względem metrycznym z uwzględnieniem zmienności cech oraz objawów patologicznych*, PAN 43, s. 3 - 36; 207 - 243.
- Dalbor W. 1959, *Dwór książęcy z X w. na Ostrowie Lednickim*, ŚIA 16, s. 172 - 288.
- Hensel W., Hilczer-Kurnatowska Z. 1972, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 4, s. 310 - 321.
- Howorka E. 1935, *Wyniki pomiarów wskaźnika szczękowo-zębodołowego szczęki górnej i szerokościowego zuchwy na średniowiecznych czaszkach z Ostrowa Lednickiego*, PAN 9, s. 55 - 60.
- Howorka E. 1936, *Próchnienie i starcie zębów w średniowiecznych czaszkach z Ostrowa Lednickiego*, PAN 10, s. 53 - 64.
- Józefowiczówna K. 1969, *Sztuka w okresie wczesnośredniowiecznym; Druga faza stylu romańskiego (w): Dzieje Wielkopolski*, t. 1, Poznań, s. 114 - 158; 213 - 248.
- Kola A., Wilke G. 1985, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych badań podwodnych przeprowadzonych na relikwach mostów wczesnośredniowiecznych w Jeziorze Lednica w latach 1982 - 1983*, Acta UNC, A. 11, Archeologia podwodna 2, s. 63 - 74.
- Kurnatowski S. 1975, *Criteria of Effectiveness of Archaeological Field Research Works in the Light of Settlement Analysis*, APol 16, s. 127 - 149.
- Leśny J. 1976, *Początki, rozwój i upadek kasztelanii na Ostrowie Lednickim*, StiM DWP 23, s. 5-37.
- Łomnicki J. 1967, *Ostrów Lednicki*. (w:) SSS t. 3, s. 551 - 554.
- Łomnicki J. 1968, *Ostrów Lednicki. Pomnik Kultury Narodu Polskiego*, Poznań.
- Łomnicki J. 1977, *Polański rezerwat historyczno-krajobrazowy - Ostrów Lednicki*, Poznań.
- Łopacka-Szymańska K. 1984, *Z historii badań Ostrowa Lednickiego*, GSiMH 1, s. 7 - 25.
- Mikołajczyk G. 1964, *Une résidence des Piasts sur l'Île de Lednica (Ostrów Lednicki)*, distr. Gniezno, APol 6, s. 219 - 231.
- Nikolski J. 1935, *Szkielet ciężarnej niewiasty ze zniekształconą miednicą pochodzący z cmentarzyska wczesnohistorycznego na Ostrowie Lednickim*, PAN 9, s. 34 - 42.
- Sokołowski M. 1876, *Ruiny na Ostrowie Jeziora Lednicy. Studium nad budownictwem w przedchrześcijańskich i pierwszych chrześcijańskich wiekach w Polsce*. Na podstawie badań wspólnie na miejscu odbytych z prof. Władysławem Łuszczkiewiczem, „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie”, wydz. filologiczny i historyczno-filozoficzny, t. 3, s. 117 - 277.
- Świechowski Z. 1962, *Wczesna architektura piastowska około roku 1000 (w): Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 2, Poznań, s. 245 - 268.
- Świechowski Z. 1963, *Budownictwo romańskie w Polsce*, Katalog zabytków, Wrocław.
- Wokroj F. 1953, *Wczesnośredniowieczne czaszki polskie z Ostrowa Lednickiego*, Crania Polonica, Materiały i Prace Antropologiczne 1, s. 1 - 49.
- Woszczyk M. 1966, *Z badań cech płciowych miednic ludności piastowskiej z Ostrowa Lednickiego*, PAN 32, s. 73 - 79.
- Wrzosek A. 1931 - 1932, *Ostrów Lednicki i znaczenie jego dla antropologii*, PAN 6, s. 65 - 76.
- Wrzosek A. 1934, *Wskaźnik szerokościowo-długościowy czaszek polskich (lednickich)*, PAN 8, s. 56 - 60.
- Wrzosek A. 1961, *Zabytki wczesnośredniowieczne z Ostrowa Lednickiego, pow. Gniezno*, FAP 12, s. 242 - 253.
- Zachwatowicz J. 1971, *Architektura przedromańska w wieku X i pierwszej połowie wieku X (w): Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, Warszawa, s. 71 - 90.
- Zakrzewski Z. 1933, *Ogólne wyniki badań na Ostrowie Lednickim (w): II Zjazd Prehistoryków Polskich w Krakowie*.

RICHTUNGEN DER FORSCHUNG ÜBER INSEL OSTRÓW LEDNICKI UND IHRE BESIEDLUNGSREGION

Zusammenfassung

Die Anfänge der Forschung über Funde auf Ostrów Lednicki reichen über 140 Jahre zurück. Die geheimnisvollen Ruinen auf der Insel des Lednica-Sees verband man seit jeher mit der Entstehungszeit des polnischen Staates und deshalb lösten sie damals ein großes Interesse der Forscher aus. Zuerst hat man die größte Aufmerksamkeit den architektonischen Überresten gewidmet und die grundlegenden Hypothesen in bezug auf die Rolle der auf Insel Lednica errichteten Bauten aufgestellt. Es sollte sich dort ein Schloß Bolesław Chrobry (z. B. in der Auffassung von Joachim Lelewel) oder ein Bau vom vor allem sakralen Charakter (so z. B. M. Sokołowski) befinden. Es muß aber betont werden, daß nur die erste Periode der Forschungen über Ostrów Lednicki mit einer umfangreichen Monographie, die allen damaligen wissenschaftlichen Anforderungen entsprach, geschlossen wurde (M. Sokołowski 1876).

In der Zwischenkriegszeit wurde zum Ausgrabungsgebiet vor allem das rund um die Ruinen liegende Gräberfeld, das aber nicht völlig veröffentlicht wurde, obwohl viele anthropologische Probleme eingehend bearbeitet worden sind. Zu dieser Zeit wurde auch eine Hypothese von sakral-profaner Bestimmung des Lednica-Baues aufgestellt (Z. Zakrzewski 1933).

Nach dem zweiten Weltkrieg wurden die Untersuchungen auf der Insel des Lednica-Sees in das Programm der Forschungen über Anfänge des polnischen Staates einbezogen, nachher wurden die Ausgrabungsarbeiten an diesem Objekt von verschiedenen Gruppen fortgesetzt, zuerst vom Denkmalpflegeamt und später von der speziell berufenen Museumsstelle (heute das Museum der Ersten Piasten). Außer den architektonischen Relikten bezogen sich die Untersuchungen auch auf den nächststehenden Siedlungskomplex – die Burg mit der Vorburg, Seeüberfahrt, auch Siedlungsspuren an den Brückenköpfen. Die abwechselnden Forschungsgruppen wie auch die Änderungen in der institutionellen Unterstellung der Forschungsstelle in Lednica hatten zur Folge, daß zu den veröffentlichten Ergebnissen dieser über 20 Jahre geführten Ausgrabungsarbeiten, die u.a. zur Entdeckung des zweiten sakralen Baues im Inneren der Burg, zweier Gräberfelder am Seeufer und zweier die Insel mit dem Festland verbindenden Brücken führten, lediglich Grabungsberichte und kurzgefaßte synthetische Veröffentlichungen vorwiegend vom populären oder enzyklopädischen Charakter gehörten. Auch in derselben Zeit erschien lediglich eine ausführliche Bearbeitung der architektonischen Bauten auf Ostrów Lednicki (W. Dalbor 1959), die aber nur anfängliche Forschungsergebnisse berücksichtigte. Die Besprechung der Steinarchitektur auf der Lednica-Insel von etwas breiterem Umfang erschien in enzyklopädischen Werken als auch in den der romanischen Kunst oder der Geschichte Großpolens gewidmeten Arbeiten (vgl. z. B. Z. Świechowski 1962, K. Józefowiczówna 1969, J. Zachwatowicz 1971).

In diesen Jahren haben sich noch die Kontroversen betreffs sowohl des Charakters und der präzisen Zeitstellung der Baureste als auch verschiedener mit ihrer nächsten Umgebung verbundener Fragen vertieft (Überblick über verschiedene Ansichten – vgl. K. Łopacka-Szymańska 1984). Mangel an Veröffentlichungen der Ausgrabungsergebnisse macht die Kontrolle der Grundlagen vorgeschlagener Entscheidungen unmöglich.

Die nächste Periode in der Geschichte der Forschungen über Ostrów Lednicki fangt im Jahre 1981 an. Vor dieser Zeit stellten sich schon aber gewisse Umstände ein, die das Entwerfen eines den bisherigen Forschungsmangel auf Insel Lednica bewältigenden perspektivischen Planes ermöglichten. Vor allem wurde im Museum der Ersten Piasten eine mehrere Mitarbeiter zählende Archäologische Abteilung berufen, die vielseitige Forschungs- und Organisationsaktivitäten übernehmen konnte. Es gab auch gelungene Versuche interdisziplinärer Untersuchungen in Form von gemeinsamen archäologisch-anthropologischen Ausgrabungen auf den

Gräberfeldern. Die Analyse des bisherigen Forschungsstandes über den gesamten Reliktenkomplex von Ostrów Lednicki führte zur Schlußfolgerung, daß der weitere Untersuchungsfortschritt nicht durch neue Ausgrabungsarbeiten, sondern durch mühevoll Verifizierung der schon bestehenden Ansichten aufgrund der Auswertung der schon zur Verfügung stehenden Materialien, die im Notfall mittels des Verifizierungsverfahrens ergänzt werden können, bedingt wird. Es wurde also wissenschaftliche Bestandsaufnahme der bisherigen Bearbeitungen und der formulierten Forschungshypothesen durchgeführt (K. Łopacka-Szymańska 1984), die Dokumentation der bisherigen Untersuchungen und das bewegliche Fundmaterial wurden gesammelt und geordnet. M. Łastowiecki unternahm einen Versuch, die wesentlichen stratigraphischen Relationen in der Burganlage aufgrund der Analyse einiger ausgewählten Grabungsschnitte mit mehr deutlicher Stratifizierung festzustellen (M. Łastowiecki, vgl. vorliegender Band, S. 17).

Zu den Kontrolluntersuchungen wurden zwei unterschiedlich interpretierte Objekte ausgewählt: 1. die der Steinarchitektur vorangehende Burganlage und 2. der zweite sakrale Bau in der Lednica-Burg. Zur Erforschung der Architektur ist die Mitwirkung der sich mit dem monumentalen Bauwesen der ersten Piasten befassenden Kunsthistoriker gesichert worden. Nach dem vorzeitigen Tod Frau Dr. Krystyna Józefowiczówna ging an die Mitarbeit in diesem Bereich Frau Doz. Dr. habil. Klementyna Żurowska heran, was den Forschungen auf diesem außerordentlich wichtigen Gebiet volles fachmännisches Können und Wissen sicherte. Die Ausgrabungen in genannten Teilen der Lednica-Burg werden schon seit einigen Jahren geführt. Ihre bisherigen Ergebnisse weisen darauf hin, daß man zu wesentlichen Feststellungen in umstrittenen Fragen kommen wird (vgl. E. Dzieciolowski, J. Górecki im vorliegenden Band, S. 185). Zwecks Erkennung der Verteilung anderer Elemente der Burg- und Vorburgbebauung wurde gleichzeitig unter Anwendung der elektromagnetischen Methode mit SIR-Gerät mitsamt der Anwendung und der Analyse der Luftbilder die verbreitende Oberflächenprospektion durchgeführt. Man ging erneut an die systematische Erforschung der beiden die Insel mit dem Festland verbindenden Brücken heran. Sie wurde durch die Arbeitsstelle für Unterwasserarchäologie des Archäologischen Instituts der Mikołaj-Kopernik-Universität durchgeführt. (vgl. A. Kola, G. Wilke 1985, wie auch im vorliegenden Band, S. 77).

Eine wesentliche in die Erforschung der Insel Ostrów Lednicki 1982 eingeführte Neuerung besteht in der Entwerfung eines Rahmenprogramms vielseitiger Untersuchung der Lednica-Mesoregion, denn Ostrów Lednicki mitsamt Umgebung erwies sich als außerordentlich günstig für solchartige Untersuchungen.

Die verhältnismäßig unbedeutende Umgestaltung dieser Region infolge der Verstärkungs- und Industrialisierungsprozesse ermöglichte Vertretern sowohl der Natur- als auch historischen Wissenschaften, verschiedenartige Forschungsarbeiten durchzuführen, die auf die Rekonstruktion der Umweltgestaltung in Verbindung mit Veränderungen in Besiedlung und Exploitation dieses Gebiets seit der Urgeschichtlichen bis zur heutigen Zeit abzielten. Zwecks der Ausführung dieses Programms wurde im Museum der Ersten Piasten in Lednica ein interdisziplinärer Forschungskreis berufen, in dem Vertreter verschiedener Disziplinen, die unterschiedliche Forschungsstellen und wissenschaftliche Kreise repräsentieren, arbeiten (vgl. E. Dzieciolowski, J. Górecki im vorliegenden Band, S. 185). So ein großzügiges Forschungsprogramm kann als die meist effektive Form des Forschungsverfahrens vom großen Nutzen für alle Beteiligten betrachtet werden (vgl. St. Kurnatowski 1975). Zu den Aufgaben der Archäologen, die an diesen Arbeiten beteiligt sind, gehört neben den obenbesprochenen Ausgrabungsuntersuchungen auf Ostrów Lednicki auch der genaue Überblick über das Besiedlungsnetz der ganzen Region in der Vorzeit und Mittelalter.

Die infolge der genauen archäologischen Landesaufnahme gewonnenen Siedlungs-Kartogramme in bezug auf bestimmte Zeiträume wird man nachher mit den Karten, die verschiedene Umweltselemente auch in historischer Fassung enthalten, konfrontieren. Dies ermöglicht, in

der Zukunft eine Reihe von Studien zu den Relationen zwischen der Besiedlung und Exploitationsformen in verschiedenen Zeiträumen sowie zu den festgestellten Umwandlungen des natürlichen Milieus anzustellen.

Die ersten konkreten Ergebnisse der mit den oben charakterisierten perspektivischen, interdisziplinären Forschungsplänen in bezug auf die Mesoregion verbundenen Untersuchungen werden dem Leser im vorliegenden Band von „Studia Lednickie“ dargestellt. Der Band enthält die Aufsätze, die die Orientierung über Forschungsvoraussetzungen der mitwirkenden Disziplinen ermöglichen und die ersten Arbeitsergebnisse darstellen. Es ist also die Hoffnung begründet, daß die einleitenden großzügigen Studien über Insel Ostrów Lednicki und ihre Region unbehindert fortgesetzt werden würden. Als Endergebnis dieser Studien sind umfangreiche Material- und monographische Veröffentlichungen aus verschiedenen Gebieten zu erwarten.